

MAAREFORM JA THEODOR POOL. 1. MAASEADUSE ETTEVALMISTAMINE JA SELLE ESIMENE LUGEMINE ASUTAVAS KOGUS

Ü. OII

Alates 1919. aasta aprillikuust sai Th. Poolist riigimees, esmalt Asutava Kogu liige ja õige varsti ka selle poolt moodustatud Eesti Vabariigi valitsuse esimene põllutöominister. Eelmised põllutöoministrid – Jaan Raamot ja Otto Strandman ei olnud veel vabariigi valitsuse, vaid Ajutise Valitsuse põllutöoministrid.

Th. Pool oli Tööerakonna saadikuna valitud Asutavasse Kogusse ja hiljem veel kolme esimesse Riigikogusse. Ühtekokku oli ta kõrge riigivõimu esindajaks 10 aastat. Ministriks oleku aeg oli lühem, kokku umbes poolteist aastat, see aeg jagunes aga kolme valitsuse vahel. Esmakordselt lülitati ta O. Strandmani kabinetti 8. mail 1919. Pärast Strandmani valitsuse lahkumist nimetas J. Tõnisson ta oma kabineti põllutöoministriks ja lõpuks oli ta ka A. Piibu poolt juhitud valitsuses samal ametikohal. Ühel korral oli Th. Pool veel ministrikohale esitatud (A. Birki poolt), kuid see kabinet oli sunnitud vahetult peale ametisse hääletamist tagasi astuma. Praktiliselt oli ta ministritoolil seni, kuni Toompeal pidas istungeid Asutav Kogu (v.a. vaheaeg J. Tõnissoni teises kabinettis, kui põllutöoministri toolil istus A. Kerem). Kui 4. jaanuaril 1921. aastal Toompeal Riigikogu kokku tuli, oli küll Tööerakond endiselt kõige suurem erakond (22 saadikut), kuid talle olid kanna peale tulnud Põllumeestekogud (21 saadikut). Enne veel, kui uue riigivõimu uued esindajad Toompeale tulid, jagasid parteibossid ametid ära – Riigikogu esimehe koht anti Tööerakonnale (O. Strandman), peaministri koht Põllumeestekogudele (K. Päts). K. Päts, kes Asutava Kogu perioodil ühelgi ministritoolil ei istunud, pääses nüüd valitsuse etteotsa. Tööerakonnale jäeti kaks ministriportfelli: välisministriks määrati A. Piip (eelmise valitsuse peaminister) ja kaubandus-tööstusministriks J. Kukk (kes oli ka eelmistes valitsustes). Nõnda siis, Th. Pooli jaoks ei jätkunud enam kohta, liiatigi Põllumeestekogude, kelle seas oli rohkesti põllumajandusharitlasi, autoriteet nõudis, et põllutöoministri tool oleks omameeste päralt. Kui Th. Pool oleks olnud kaval poliitik ja seadnud oma eesmärgiks ministripositsioonil püsimise, siis oleks ta pidanud parteid vahetama, Põllumeestekogude esindajana oleks ta edaspidi kindlasti veel mõnel korral põllutöominister olnud. Arvan seda sellepärast, et ta oli oma töösse – eriti maareformi elluviimisesse – sisse elanud ja et ta oli väga töökas, arvatavasti töökam kui ükski teine tema rivaalidest. Näitena võiks tuua Kaarel Eenpalu (Einbundi), kes kuulus algul Rahvaerakonda. Et aga I Riigikogu valimistel sai Tõnissoni erakond tugevasti nahutada (ta sai vaid 10 saadikukohta), läks Eenpalu peagi Põllumeestekogude poole üle. Tasuks olid ministrikohad, sh. ka peaministri koht.

Veel enne, kui Asutav Kogu tööle asus, siis kui kõrgem võim oli maapäeva käes ja selle täidesaatvaks organiks oli Ajutine Valitsus, tõusis maaküsimus päevakorda. Maal elas suurem osa rahvastikust, üle poole neist olid mõisamoonakad, talusulased, vabadikud, popsid. Nende olukord ei olnud kiita, nad ihaldasid oma maalappi. Seda võttis Maapäev ka arvesse, kuulutades maareformi vajalikuks. Peab aga ütleva, et mitte kõik poliitilised voolud ja parteid ei suhtunud maareformi ühesuguselt. Äärmised vasakpoolsed (enamlasted) ei pidanud mõisate jagamist otstarbekaks, niisamuti ka Maaliit. Enamlaste põhimõtteks oli mõisate baasil ühismajandite moodustamine, Maaliit tahtis aga mõisaid näha suure turu-toodanguga era- või riigimajanditena. Nende seisukoht ei jäänud peale, sotsiaaldemokraadid ja tööerakond, kes olid tollal tugevamad, surusid oma tahtmise läbi: mõisnike maa tuleb võõrandada ja maatahtjatele välja jagada.

Asutava Kogu põhiülesandeiks said põhiseaduse ja maareformi seaduse vastuvõtmine. Põhiseaduse ettevalmistamine oli eelkõige juristide töö, Th. Pool selle tööga otseselt seotud ei olnud. Selleks ei jäänud tal aegagi. Küll oli tal aga tegemist maaseadusega ning selle rakendamise määrusega. Sellest tööst tulebki järgnev jutt.

Eesti poliitilised jõud. Vene Ajutine Valitsus ühendas oma 12. aprilli (ukj.) 1917. a. seadusega Eesti ala üheks Eestimaa kubermanguks. Selle kõrgemaks võimuorganiks sai Eesti Maanõukogu, mida on nimetatud ka Eesti Maapäevaks. Et tolleks ajaks oli tekkinud juba rida parteisid, arutati ja lahendati Eesti poliitilisi ja majanduslikke probleeme esmalt parteisiselt, seejärel laiemas ringkonnas. Et järgnevalt kirjapandut paremini mõista, olgu öeldud mõni sõna tollaste parteide kohta.

Eesti kõige vanem iseseisev partei oli 9. detsembril 1905 loodud ja 1907. a. legaliseeritud Eesti Rahvameelne Eduerakond, mille eesotsas seisis Jaan Tõnisson (tollastest teistest parteiliikmetest võiks nimetada V. Reimani, O. Kallast ja H. Koppelit). Partei keskus asus Tartus, tal olid ka oma esindajad I-III riigiduumas. 1917. a. mais vahetus partei nimi, kuni 1918. a. novembrini nimetati seda Eesti Demokraatlikuks Erakonnaks, 1918. a. novembris ühines see partei Eesti Radikaaldemokraatliku Erakonnaga (see moodustati 1917. a. novembris, liider A. Birk) Eesti Rahvaerakonnaks. Juba 1917. aastal oli J. Tõnissoni partei keskpositsioonil. Ideeliselt olid J. Tõnissoni parteist vasemal sotsialistide parteid (sotsiaaldemokraadid, esseerid, bolševikud ja menševikud). Mais 1917 formeerus Eestimaa Sotsiaaldemokraatlik Ühendus, millest oktoobris sai Eestimaa Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei. Selle eesotsas olid endised menševikud M. Martna, A. Rei ja K. Ast. Bolševikud seisis Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölise (bolševike) Partei nimekirjas, kuid poliitiliselt areenilt kadusid nad Vabadussõja käigus, sedamööda, kuidas Eestimaa vabanes punakaartlastest.

Esseeridest kujunes 1917. a. septembris Eesti Sotsialistide-revolutsionääride Partei, eesotsas H. Kruusi, E. Joonase ja K. Freibergiga. 1920. aastal muudeti partei nime, sellest sai Eesti Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei¹. See erakond oli tollases parteigammas kõige vasakpoolsem.

Üheks sotsialistlikuks parteiks oli veel 1917. aasta mais asutatud Eesti Radikaalsotsialistide Partei, mis oktoobris muudeti Eesti Tööerakonnaks. Selle loojaks olid J. Vilms, O. Strandman ja A. Piip. 1918. a. liitus sellega ka Theodor Pool. Tööerakond asetses eespool toodud sotsialistlikest parteidest mõnevõõrra paremal.

Parempoolsete parteidena tegutsesid Maaliit² ja Kristlik Rahvaerakond. Esimene oli algselt loodud 1917. a. kevadel Tartus Põhja-Liivimaa Põllumeeste Keskseksi sekretäri J. Hünersoni algatusel (põhikirja koostas samuti J. Hünerson). Nähes aga, et selline erakond jääb nõrgaks, saatis ta kolm mõttekaaslast (agronoomi) – Johani, Jürmani ja Grünbergi (hiljem Tarmisto) J. Tõnissoni jutule, et see võtaks Maaliidu oma hõlma alla. Millegipärast ei jõutud J. Tõnissoniga kokkuleppele. Järgnes pöördumine Eestimaa Talurahva Liidu poole, kelle eesotsas oli kolm juristi: K. Päts, K. Teemant ja J. Uluots. See ettevõtmine õnnestus. Jäme ots Maaliidus jäi juba tuntud poliitikutele. J. Hünerson valiti küll Asutavasse Kogusse, kuid oli ikkagi teise rinde mees. Kirikumeeste partei loodi 1919. aastal enne Asutava Kogu valimisi. Siia kuulusid F. Akel, J. Lattik, H. Bauer jt.

Asutavas Kogus oli veel Saksa Partei (H. Bock jt.) ning Vene Partei (Sorokin).

Maaseaduse ettevalmistamine. Et maareformist olid huvitatud väga laiad rahvahulgad, tõusis maa ümberjaotamise küsimus üles juba 1917. a. suvel. Keeruliste sündmuste tõttu jäi see mõte aga rohkem kui aastaks vaka alla. Alles 1918. a. novembris kerkis Maanõukogu päevakorda mõisamaade kontrolli alla võtmine. Detsembris 1918 andis Ajutine Valitsus välja määruse, millega lubati mõisatelt äravõetavat maad neile, kes astuvad rahvaväkke ja aitavad Eestimaale tunginud enamlased välja ajada.

Maanõukogu läks 6. veebruaril 1919 laiali, temast jäi maaküsimus lahendamata, see jäi Asutava Kogu hooleks, mis valiti 5...7. aprillini ja mis tuli kokku 23. aprillil 1919. Asutava Kogu valimisele minnes pakkusid tollased parteid välja omad seisukohad maareformi kohta ja hakkasid maaseaduse eelnõu vormistama. Asutava Kogu 2. istungjärgu protokollide lisades on maareformi kohta ära toodud järgmised dokumendid: 1) Rahvaerakonna projekt, 2) Eesti

¹ Aprillis 1925 ühines Eesti Sotsiaaldemokraatliku Töölise Parteiga Eesti Sotsialistlikuks Töölisparteiks.

² 1921. aastal sai Maaliit uue nime – Põllumeestekogud.

Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei projekt, 3) Tööerakonna Asutava Kogu Rühma projekt, 4) Saksa erakonna projekt, 5) Saksa erakonna Asutava Kogu Rühma ettepanek, 6) sotsiaaldemokraat J. Jansi ettepanek, 7) J. Lattiku seisukoht kirikumaade osas. Puudub Maaliidu projekt, millest võib järeldada, et seda ei olnudki. Enne kui nimetatud projektid Asutava Kogu maaseaduse komisjonile üle anti, olid mitmed eelkavad juba olemas. Nendest annab tunnistust Piistaoja Th. Pooli talumuuseumi arhiiv.

Esimene maareformi projekti kavand, mis leidub Piistaoja arhiivis (PF 2491), on dateeritud 3. aprilliga 1919, seega enne Asutava Kogu valimist. See koosneb 15 punktist ja kannab pealkirja "Maa küsimus Eestis". Kes selle kava on koostanud, pole teada, kuid selles on maa võõrandamise ja selle edasise kasutamise põhimõtted väga selgesti välja toodud ja need jäid üldjoontes kehtima ka maaseaduse lõppvariandis. Võib arvata, et see on Tööerakonna sünnitus ja et selle koostamisel on Th. Pool aktiivselt osalenud. Pole ka võimatu, et selle on ainuisikuliselt koostanud Th. Pool. Toome selle ära tolleaegset kirjaviisi muutmata.

Maa küsimus Eestis

1. Kõik mõisad Eesti Vabariigi piirides tunnistatakse riigi omanduseks ja sünnitavad riigi maa tagavara, millest kõigile ilma maata kodanikkudele ja väiksema omanikkudele maad, **väljatöötatud plaani** järele, antakse.

2. Igaühele, kes ise maad harida tahab on riik kohustatud riigi maatagavarast nii palju maad andma, kui see maatahtja perekonna töövõimele vastab, aga mitte üle Põllutöoministeeriumi poolt väljatöötatud normi.

3. Enne maa väljajagamist muretseb riik selle eest, et mõisad harimata ei jääks. Selleks otstarbeks renditakse maa soovijatele välja 1...6 aasta peale.

4. Maa piiramine saab võimalikult ruttu sündima, aga kindla Põllutöoministeeriumi poolt välja töötatud **maakorralduse plaani** järele, mis ülestähendatud on isesugustes juhtkirjades maamõõtjatele. Korratumasse seisukorda jäetud mõisad saavad võimalikult täiesti ära tükeldatud.

5. Mõisade keskkohad, kõrge kultuuraga, hääde ehitustega hoitakse kui riigi omandus, nendele juurde lugedes ka metsad, sood, kõik maad, mis veel all on, jõgede, mere ja järvede kaldad, ja kõik teised maad, mis harijaid on leidnud.

6. Mõisade keskkohad, p. 5. tähendatud maaga, antakse ajutiselt Põllutöoministeeriumi poolt määratud valitsejate kätte, senikaua, kui need maaosad isesugusteks otstarveteks ära saavad määratud. Valitsejad võivad maad ka ise harida ehk tüki viisi välja rentida, selle järele, kuidas riigile kasulikud saab olema.

7. Põllutöoministeeriumi juures saavad järgmised jaoskonnad avatud: a) maakorralduse, b) riigimaade ja metsade majandusline jaoskond, c) tehniline jaoskond, kõigi vabariigi maakaartide arhiiviga ja maamõõtmise abinõudega, d) krediidi jaoskond, e) maaparandamise jaoskond, f) ehituse osakond.

8. Kõik mõisad riigi omanduseks tunnistades, võtab riik kõik kreposteeritud võlad oma peale, kui nad vannutatud takseeriya poolt hinnatud mõisa väärtusest suuremad ei ole. Kui mõisa väärtus on kreposteeritud võlgadest suurem, siis maksab riik endisele omanikule, ehk tema seaduslikele pärijatele sellest vahest pool summat 10 aasta jooksul välja, teine pool läheb maakorralduse reformi hääks.

Mõisade hindamine sünnib ministeeriumi eeskirjade järele, mis Talurahva Põllupanga viimaste 10 aasta (1906...1916) teadete puhul on välja töötatud.

9. Riik paneb maatarvitajatele maksud peale, millede suurus määratakse ministeeriumi poolt väljatöötatud normides, kuue (või 10) aasta peale ette, maa suuruse ja hääduse järele.

10. Maad loetakse **põliseks** rendimaaks, kui maatarvitajad nõutavad maksud korralikult riigile ära maksavad ja ei lase maad korratumasse seisu sattuda.

Maad teistele edasi anda ajutiseks tarvituseks võib ainult Ministeeriumi lubaga. Maatüki edasiandmise puhul ühe peremehe käest teise kätte, on esimesel õigus maa peal tehtud paranduste eest tasu nõuda, mille suurus jääb kohalikudest elanikkudest koosneva komisjoni otsustada.

11. Ostukontrakti asemele antakse igapäevase maatarvitajatele igasugune maatarvitamise akt, kus kõik tarvitaja õigused ja kohused on üles tähendatud ja ka maa kaart.

12. Riik annab uute asutajatele igasugust abi, nagu raha, ehituse materjali, masinaid, seemet jne. Riigi poolt välja antud varanduse väärtus loetakse uue peremehe võlaks ja peab riigile viimase poolt ära tasutud saama 50 aasta jooksul 5 protsendilistes osamaksudes, mille läbi võlg kustutatud saab.

13. Maatarvitajal pole õigust takistada tema maade piirides riigi poolt ettevõetavaid maapiiramise ja parandamise töösid.

14. Enne omandatud maa **ostmine ja müük** võib ainult ministeeriumi lubaga sündida, kellel ostu eesõigus on.

15. Põllutööministeerium on kohustatud endiste maaomanikkude palveid täitma nende piiride muutmises, maa jagamises, juurdelõikamises jne.

Piistaoja arhiivis leidub veel J. Lehtmani projekt (PF 2491). Selles on vaid 5 punkti. Esimene punkt ütleb, et kõik maa tunnistatakse riigi omaks. Seda võib mõista ka nii, et talumaa on riigi oma (1940. a. nõukogude maareform!). Tegelikult tuleb küll kahelda selles, et J. Lehtman mõtles siinkohal talumaade võõrandamisest, sest p. 4 ütleb: "Maauendus algab peale rüütli- ja kirikumõisadest, mis tasuta ära võetakse. Talumaad alla seadusliku ülemmäära jäävad nende omanikkude kätte". J. Lehtman ei ütle midagi selle kohta, kuidas jääb mõisate võlgadega. Maa jagatakse aga üksiktaludeks (15...25 tiinu perele) või ühismajapidamisteks põliseks pärandatavaks kasutamiseks ning maa kasutaja maksab riigile selle eest tasu (renti).

J. Lehtmani projektil ei ole kuupäeva. Kuid võib oletada, et see oli üks varasemaid maaseadusega seotud olevatest algdokumentidest.

Maaseaduse arutelu võttis kindlamad piirid, kui tööle hakkas Asutav Kogu ja tema poolt valitud maaseaduse komisjon.

Asutav Kogu, millel oli 120 liiget, tuli esmakordselt kokku jüripäeval 1919. a. "Estonia" kontserdisaalis. Asutavas Kogus olid ülekaalus sotsiaaldemokraadid (41 kohta), neile järgnes Tööerakond (30 kohta). Kolmandal kohal oli Rahvaerakond (25). Teised parteid olid vähemuses: Maaliit (8), esseerid (7), Kristlik Rahvaerakond (5), Saksa erakond (3) ja vene kodanike nimekirja põhjal valitud (1). Et pahempoolsetel parteidel oli parlamendis kokku 78 kohta, siis võis juba ette arvata, kuhu poole seadused kalduvad.

Asutava Kogu juhatajaks valiti sotsiaaldemokraat A. Rei, tema esimeseks abiks tööerakondlane L. Olesk ja teiseks abiks rahvaerakondlane A. Birk.

Maaseaduse komisjoni moodustamist arutati Th. Pooli ettepanekul 26. aprillil. See otsustati moodustada 20-liikmeline, proportsionaalselt iga partei esindatusele Asutavas Kogus. Sotsiaaldemokraatidest valiti komisjoni J. Jans, J. Kartau, A. Onton, A. Anvelt-Ostra, G. Grünwald, A. Oinas ja K. Inglit. Tööerakonda esindasid O. Strandman, K. Baars, Th. Pool, J. Lehtman, J. Zimmerman. Rahvaerakonna poolt seati üles J. Tõnisson, J. Mägi, J. Ploompuu ja A. Birk. Lisaks neile kuulusid komisjoni veel K. Päts (Maaliit), J. Lattik (Kristlik Rahvaerakond), M. Bock (Saksa partei), H. Kruus (esseerid). Nende seas oli kolm põllumajandusliku kõrgharidusega tegelast (Th. Pool, J. Lehtman, J. Mägi), üks loomaarst (J. Zimmerman) ja üks tegelik põllumees (J. Ploompuu). J. Tõnisson oli jurist ja ajakirjanik, kuid põllumajandusega seotud kui Eerika talu omanik ning endine (1898...1918) Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi esimees.

Asutava Kogu protokollist ei selgu, kes sai komisjoni esimeheks. Hiljem, kui maaseaduse eelnõud Asutavas Kogus arutati, esines komisjonipoolse aruandjana (kuid mitte esimehena) J. Zimmerman. On siiski võimalik, et komisjoni esimeheks valiti Th. Pool või vähemalt peeti teda silmas, kuid tal tuli sellest ametist loobuda põllutööministriks saamise tõttu. See on praegu siiski vaid oletus.

Komisjon ei viitnud aega, kohe asus ta agaralt tööle.

7. ja 13. mail 1919 tegi ta alljärgnevad otsused (PF 2492, tollane kirjaviis muutmata).

I

Tulevad võõrandada rüütli- ja korporatsioonimõisad (Strandman)³.

Peale rüütlimõisade võõrandatakse riigi omanduseks kõik maatükid, mis on suuremad kui Eestimaa rüütlimõisa alamnorm.

Linna mõisad tulevad linnale alles jätta.

Kõik Eesti Vabariigi piirides olevas maapõues peituvad väärtuslikud loodusvarad tunnistatakse riigi omanduseks. *Märkus*: Maapõue valitsemise ja temas leiduvate varanduste tarvitamise üle antakse eraldi seadus (Pool).

Mõisate võõrandamise päevast peale lähevad kõik tähendatud maaomandusega ühendatud õigused ja eesõigused ning kohustused, mis kohalikus eraseaduses ehk nende seaduste alusel tehtud lepingutes nimetatud, seniste osanikkude käest Eesti Vabariigi peale üle (Pool).

Selle seaduse väljakuulutamise päevast peale ei või Eesti Vabariigi piirides ilma sellekohase lubata keegi eraomanduses olevat maad müüa, osta, kinkida, pantida ega muude võlgadega koormata (Jans).

II

Riigimaade tarvitamine (aluseks tööerakonna eelnõu III jagu).

Vabariigi valitsus võib tema päralt olevaid maid: a) jätta oma kätte pidamiseks, b) määratud aja peale üksikutele inimestele ja ühistutele välja rentida, c) ära tükeldada ja põlisele tarvitamisele anda (TE III j. § 1). *Märkus*: Üksikutele inimestele määratud aja peale renditavad maatükid ei või IV jao § 3 ettenähtud töönormist suuremad olla (A. Ostra).

Võõrandatud maad peab riik oma ehk omavalitsusliste asutuste käes, kes ajuti, kui nendes mingisuguseid maaparandusi ja korraldusi tarvis on teha, enne kui neid saab välja anda maatarvitajatele ehk määrata aeg, maakultuurilistel ja riigimajanduslikel põhjustel (TE IV j. § 2).

Määratud aja peale rendib riik tema päralt olevad maad välja kas üleminekuajajärgul, kui riik sunnitud on maad nende endistelt omanikkudelt üle võtma varem, kui kohapeal maareform lõplikult saab teostada, ehk siis, kui maareformi läbiviimiseks koha peal takistused ees on (TE III j. § 3).

III

Maa põline tarvitamine (TE IV j.)

Riigi maa antakse põllumajapidamiseks põliselt tarvitada peaaesjalikult väikemaapidamiste näol (TE IV j. § 1). *Märkus*: välja arvatud on need juhtumised, kus riigi ja rahvamajanduslik huvi suurmaapidamist nõuab, nagu põllutöökoollide, katseasutuste mõisad jt. (RE § 16 märkus).

Selleks otstarbeks tükeldatakse riigi omaks tunnistatud mõisad ja maakohad kindla, põllutööministeeriumi poolt välja töötatava plaani järel (TE IV j. § 2).

Maakohtade suurus määratakse neile, kes ainult maapidamisest elavad kohaliste olude järel ühe perekonna (kahe hobuse) töönormi aluseks võttes (TE IV j. § 3), selle juures silmas pidades maa headust, seisupaika ja muid kohalikke olusid (RE § 19).

³ Sulgudes on ettepaneku autor või viide parteide poolt esitatud projektidele. Lühendid: TE – Tööerakond, RE – Rahvaerakond, SD – sotsiaaldemokraadid.

Neile, kes maad kõrvaltööharuna peavad, antakse teda tarviduse järele, kuid mitte üle § 3 määratud suuruse (TE IV j. § 4).

Maad antakse neile, kes seda ise harivad, olgu, et nad ennast ainult maapidamisest elatavad, ehk maad kõrvaltööharuna peavad (TE § 17).

Nende riigi kätte võetud maade saamiseks, mis siiaaani väiketalunditena rendi peal olid, antakse eesõigus nende talude siiaaalistele rentnikkudele, kuid selle juures võib riik neid maid uuesti kruntida (RE § 21 märkus).

Sõdurid, kes praegusest Vabadussõjast laitmata on osa võtnud ning langenute perekonnad, saavad maad esimestena väljaspool järjekorda (TE IV p. § 8 ja SD III j. § 9).

Maasaamise järjekorra määrab maakonna põllutöö osakond kohaliku omavalitsuse alaastme ettepanekul (SD III j. § 8) eesõigust andes neile kohalikkudele põlluharijatele, kellel omal maal ei ole ehk kellel seda vähem on, kui töönorm lubab (RE 21).

On maakohad kätte antud, peavad viimased maakohtade peal maapidamiseks tarvilikud hooned ehitama ja nõutavad maaparandused ette võtma (TE IV j. § 9).

Ehitused peavad vastama nõuetele, mida Vabariigi Valitsus üleriikliselt administratiivsel teel maksma paneb (TE IV j. § 10).

Kehvematele maatarvitajatele annab riik võimalikult abi ehituste, inventari muretsemise ja maaparanduste jaoks pikaajalise kustuva laenu näol (TE IV j. § 11).

Maatarvitajatel tuleb sellekohase riikliku või omavalitsusliku asutuse nõuded maaharimise kohta täita. *Märkus:* Lähemad määrused maatarvitamise valve kohta antakse seadusandlikul teel (TE IV j. § 12).

Põlise tarvitamise eest maksab tarvitaja riigile iga aasta tarvitamise maksu, mis riik kindlaks määrab (RE § 33) ja mis üle riigi suurem ei tohi olla, kui selle summa protsent, mis maa riigile maksma läheb (J. Zimmerman).

Kui põline maatarvitaja maakohta enam pidada ei soovi, siis läheb viimane riigi kätte ja antakse uuesti välja põliseks tarvitamiseks samadel alustel (TE IV j. § 13).

Maatarvitaja, kellelt maakoht, kas ära võetakse, sellepärast, et tema seaduslikke nõudmisi maapidamises ei täida või teistel põhjustel, ehk kes ise riigile maakohta tagasi annab, saab riigilt õiglase tasu, tema poolt tehtud ehituste ja ettevõetud maaparanduste eest. *Märkus:* Tasumise kord ja normid määratakse kindlaks seadusandlikul teel üleriikliselt (TE IV j. § 4 J. Mägi parandustega).

Maatarvitajate surma korral läheb tarvitamise õigus tema lähema pärija kätte. Maatarvitajal on õigus ka enne surma kohta oma lähemale pärijale edasi anda (TE IV j. § 15).

Nagu näeme, põhinevad need väljavõtted suurel määral Tööerakonna eelnõukaval. Seetõttu on ka arusaadav, miks maaseaduse komisjoni poolt väljatöötatud maareformi kava on nimetatud ka Tööerakonna kavaks ja maareformi isaks peetakse Theodor Pooli.

Maikuu jooksul pidas maaseaduse komisjon veel mitu koosolekut ja jõudis välja esimese üldistuseni, mis on vormistatud 5. juunil 1919. See 25 paragrahvist koosnev dokument leidub Piistaoja arhiivis (PF 2493). Kogu materjal on jaotatud nelja ossa: 1) võõrandatav maa, 2) riigimaade ajutine tarvitamine, 3) maa põline tarvitamine ja 4) võõrandatava maa ja inventari eest makstav tasu. Esimeses osas nähti ette, et kõik Eesti Vabariigi piirides olevad rüütli- ning teised Balti eraõiguse III köites (§ 597, 1864. a. väljaanne) nimetatud mõisad ühes müümata kvoote- ja kuuendiku maaga, samuti kirikumaad, antakse Eesti Vabariigi kätte koos nende omaniku päralt oleva inventariga. Erand tehti organisatsioonide päralt olevate mõisate ja niisuguste maaüksuste (Landstelle) kohta, mis olid Eestimaa rüütlimõisatest väiksemad (vähem kui 150 tiinu põldu). Teises osas oli ette nähtud, et valitsus võib jätta võõrandatud maa kas enda kätte, mõisa tervikuna välja rentida või tükeldada see ja anda väikekohad põliseks tarvitamiseks. See põlise tarvitamise mõiste (hiljem põlise pärandatava tarvitamise mõiste) kutsus eelnõu arutusel esile ulatusliku diskussiooni. Arvati, et see jätab maasaaja rentnikuseisusesse, aga rentnikul puudub perspektiiv oma majandi igakülgeks väljaarendamiseks. Edasi oli neis otsustes fikseeritud, et riik võõrandab maad ja inventari tasu eest, kusjuures aluseks võetakse viimasel maahindamisel fikseeritud adrasajandikud (P.-

Eestis ja Saaremaal) või puhtakasurublad (L.-Eestis). Maa hind kavatseti välja tuua arvestusest, mille kohaselt sissetulek kapitaliseerub 6 %-liselt (Balti eraseadus III k. § 3426). Elava inventari eest otsustati tasuta nelja viimase aasta (1915...1918) keskmiste hindade alusel. Eesti Vabariigi äraandmises süüdi mõistetud isikute maad tuli üle võtta tasuta.

Maaseaduse esimene lugemine Asutavas Kogus. Maaseaduse projekti, milles oli 33 paragrahvi, arutelu Asutavas Kogus algas 25. juulil 1919. Lühiettekandega esines maaseaduse komisjoni aruandja (mitte esimees) J. Zimmerman. Ettekandeid ei järgnenud. Põhiettekanded tulid järgmisel istungil, mis toimus 29. juulil ja jätkus 1. augustil. Alustas peaminister O. Strandman, sotsiaaldemokraatide poolt võtsid sõna K. Ast ja A. Ostra, Tööerakonna poolt A. Veiler ja J. Lehtman, Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei poolt J. Piiskar, Rahvaerakonna poolt A. Birk ja J. Lõo. Ka esinesid maaliitlased J. Uluots ja A. Jürman ning Saksa Partei esindaja J. Meyer. Need sõnavõttud ei puudutanud maaseaduse detaile, neis näidati omapoolset suhtumist eelnõusse. Sotsialistid olid mõisnikele maa ja inventari eest tasu maksmise vastu, nende arvamus oli, et mõisnikud on talurahvast küllalt röövinud, mistõttu kõik tuleb võõrandada tasuta. Talude väljaostmise eest oli mõisnikele makstud juba nagunii üle 100 mln. rbl. Sotsid arvasid ka, et suured maaüksused (Landstelle), mis ei kannu mõisa nime, tuleb samuti võõrandada, projektis seisis aga, et kui niisugustes maaüksustes ei ole üle 150 tiinu põldu, siis jäävad need senise omaniku kätte.

K. Asti ja A. Veileri sõnavõttud olid suuresti tseremoniaalsed, neis käsitleti Eestimaa ajalugu ja feodaalkorrast lahtiütlemise vajadust. A. Birgi kõne oli võrdlemisi neutraalne, selles toonitati, et edaspidi tuleb ära hoida väljajagatava maa koondumist mõnede isikute kätte ja seeläbi uute suurmajandite teket. J. Lõo leidis, et 10...12 % rüütlimõisu ei kuulu enam aadlile, neid on omandanud jõukamad talupojad. Maaseaduse projekt nägi aga ka mõisastunud talupoegade maade võõrandamist, samas aga varem mõisa maast eraldatud ja talupoegade seisuse kasutusse läinud maaüksused (Landstelle) jäid arutatava projekti kohaselt võõrandamata.

Täiesti kriitiline oli J. Uluotsa esinemine. Ta ütles sissejuhatuseks, et eelmised kõned olid küll ilusad, kuid maaseadusest kaugel. Edasi tegi ta põhjaliku juriidilise analüüsi. Ta ei olnud millegagi rahul. Oma ettekande lõpetas ta sõnadega: "Aga kas me hävitame nüüd feodalismi? Minul on küll arvamine, et meie seda mitte ei hävita, vaid uuesti sisse seame selle seadusega."

Väga pika kõne pidas ka A. Jürman. Ta valutas südant selle üle, kust võtta ülevõetud mõisatesse valitsejaid seniks, kuni nende maad ja majapidamised lähevad uue peremehe kätte. Siit järeldus: maad ei tule mõisnikelt korruga üle võtta, vaid sedamööda, kuidas seda jõutakse uutele peremeestele välja jagada. Tema oli vastu ka sellele, et maasaajatest saavad rentnikud. A. Jürman tahtis näha, et mõisaid jääks rohkesti jagamata, siis saaks nendest moodustada katsemajandid. Lõpetuseks ütles ta: "Meile on selles projektis võetud põhimõtted täiesti võõrad ja mitte Lääne-Euroopa kultuurriikide eeskujul, vaid palju rohkem sellele maale lähemad, mida meie eeskujuks ei taha, see on meie kuulus Venemaa. Kardetav oleks asi ja häda meile, kui meie väike põllupidamine ei õitse mitte selles suhtes, nagu Daani- ja Norramaal, vaid kui ta pannakse seda teed käima, mida nüüd Venemaa sammub, siis toob ta ainult häda ja halbtust meie riigile."

Selle sõnavõttuseeria lõpetas tööerakondlane J. Lehtman, kes sissejuhatuseks märkis, et maaseadus on kang, millega meie iseseisvus püsti pannakse. Ilma selleta ei saa iseseisvusest juttugi olla.

Ta selgitas, et mõisates elab üle 10 000 pere, kes kõik on potentsiaalsed maatahtjad. Peale selle on hulgaliselt väiketalupidajaid, kes vajavad maad olemasolevale lisaks. Mõisad tuleb kiiresti üle võtta, teist juttu ei saa olla. Kui jätta nad pikemaks ajaks endiste omanike kätte, siis kantakse vara laiali. See ülevõtmise aeg võiks kesta maksimaalselt kaks kuud. Sõnavõtja arvates oli põllutöoministeerium suuteline tööle rakendama 20 vanemat ja 50 nooremat maamõõtjat, kes on võimelised aastas 240 tuh. tiinu maad taludeks välja mõõtma. Seega kuluks kogu tööks maksimaalselt neli aastat. Et aga maamõõtjaid on võimalik juurde saada, siis vast tullakse kolme aastaga toime.

5. augustil oli Asutavas Kogus põhiküsimuseks jällegi maaseadus. Esmalt vääris siin tähelepanu sotsiaaldemokraadi V. Ernitsa sõnavõtt. V. Ernits oli veendunud, et sotsialism on usk, mis võib mägesid tõsta ja et maaseadus on esimene samm sotsialismi poole. Maareformi hindamisel tuli tema arvates arvestada ühte tähtsat sisepoliitilist momenti: maareform võtab bolševikelt jalad alt. Enamlased teevad hulljulget katset ühiskondlike hädade keerdsõlme läbiraumiseks ühe hoobiga. "Saagu mis saab, tagajärgedes on enamlased kindlad, aga sellest, mis sellega kaasas käib, nad ei hooli."

Maaseaduse kohta ütles V. Ernits: "Meie peame niisuguse maaseaduse vastu võtma, mida mitte mingi Kingissepp ei saa õigusega raputama ja ümber lükkama tulla."

Sotsiaaldemokraatidest esinesid sel päeval veel J. Jans ja K. Ast. Esimese juhtlauseks oli: revolutsioonis ei tehta suuri uuendusi mitte selleks, et kellelegi kätte tasuda, vaid selleks, et rahvale tulevikus paremat elu pakkuda. Selle mõttega võõrandatakse ka mõisad.

K. Asti seisukoht oli kindel: tuleb panna maksma sotsialistlik riigikord ja selleks klassivõitlust kasutada. Tema peab ideaalseks suurpõllumajapidamist, selle rakendamiseks peab ühiskond olema aga vastaval tasemel. Et see Eestis nii ei ole, tuleb esialgu väiketalusid luua.

Maaseadus pidi olema erakondade kompromisslahendus, selle arutus ilmnes aga kaks vastassuunalist tendentsi: esiteks liiga kiire reform – rahvas jääb vahepeal nälga; teiseks liiga aeglane reform – ei rahulda maasoovijaid.

Maaliidu ettepanek – aeglane reform – on K. Asti arvates ohtlik selles mõttes, et nii võib maareform üldkokkuvõttes teostamata jääda.

Tegelik põllumees, rahvaerakondlane J. Ploompuu ei olnud seaduseelnõuga rahul, sest see olevat tehtud mittepõllumeeste poolt. Ta pidas isegi riiklikuks kuriteoks, et kõik mõisamaad võetakse ühekorruga riigi omandiks, küsimata, kas neid maid suudetakse ka harida. Majandus läheb tagurpidi ja rahvas jääb nälga. Ta ei olnud ka nõus, et kogudustelt tasuta maa ära võetakse ja et maa peale ei saa pangalaenu teha. Suureks veaks pidas ta seda, et maad ei anta eraomandiks.

Ta süüdistas ka Tööerakonda, kes tahtvat oma instruktoritele ja agronoomidele selle seaduse põhjal häid teenistuskohi saada.

Maaliidu poolt käisid sel istungil kõnepuldiks J. Raamot ja J. Hünerson. Vastupidi oma erakonnakaaslastele ei näinud J. Raamot maaseaduse eelnõus suuri puudusi. J. Raamot uskus, et väiketootmine on põllumajanduses produktiivsem kui suurtootmine ja seepärast tuleb suurmajandid reeglina likvideerida. Ta tõi näiteks Järevere küla kolm talu, kes tootsid aastas niisama palju piima (40 000 toopi) kui terve Imavere mõis.

J. Raamotil ei olnud usku, et riik suudaks mõisamajandust hästi juhtida. Seda iseloomustas ta Vigala mõisa, kustkandist ta ise pärit, näite abil.

"Vigalas tülitsevad omavahel valitseja ja kärner. Kärner käib valitseja peale kaebamas ja valitseja käib kärneri peale kaebamas. Ja siis tulevad töölised võimude peale kaebama. Tuleb saata kohapeale asjatundjad asju uurima. Kui need on mõned päevad kohal olnud, tulevad sama targalt tagasi. Majapidamise varjukülgi osatakse varjata. Üks kui teine pool võib asjatundjaid petta."

J. Hünerson tunnistas maaseaduse puudulikuks. Maaliit ei ole maaseaduse üldpõhimõtte vastu, kuid tema arvates ei saa maareformi selle seaduseelnõu kohaselt läbi viia. Mõisu ei tule kõiki korruga võõrandada, seda tuleb teha sedavõrd, kui võrd suudetakse neid väiketootjatega koloniseerida. Mõisad tuleb võõrandada tasu eest. Enne Asutava Kogu valimist julges tasust rääkida vaid Maaliit, nüüd olid hakanud seda mõtet toetama ka teised parteid (Tööerakond, Rahvaerakond). Maaseaduses peaks olema ette nähtud maa põlise rentimise kõrval ka võimalus seda endale päriseks osta.

Iseloomustades tekkida võivat olukorda, ütles J. Hünerson: "Minu vaimusilmade ette kerkib üks sedalaadi loom, mingisugune tõhk või tuhkur, kes eesti põllumehe üdi tahab välja imeda, niihästi praeguse põllumehe üdi kui ka nende üdi, kes edaspidi põllumeesteks saavad. See murdja loom on ametnik. Niisuguse maaseaduse vastu, mis sarnase vereimeja põllumehe kukile tahab upitada, saab igatahes meie praegune kui ka tulevane põllumees võitlema. Vastutus selle seaduse maksmapanemise eest langeb nende erakondade peale, kelle poolt

tema ette pandud ja läbi viiakse. Maaliidu rühm ei kanna selle eest mitte vastutust ja ei taha sarnase seaduseelnõu poolt mitte olla.”

J. Hünerson arvas, et edaspidi valvab musttuhat ametnikku põllumehe tööd ja asjaajamist.

Tööerakonna poolt vastas J. Uluotsa kriitikale N. Talts, kes oli nii maaseaduse kui ka juriidilise komisjoni liige. Tema arvates oli kirikumaade tasuta võõrandamine selleks paragrahviks, millel on kõige rohkem vastaseid. Üldiselt pidas ta eelnõu sel määral ettevalmistatuks, et seda ilma pikemata vastu võtta.

Esines ka Saksa partei esindaja M. Bock. Tema arvamus oli, et eelnõuga ei taotleta mitte agraarreformi, vaid agraarrevolutsiooni. See ei ruineeri mitte üksnes Balti aadlit, vaid kogu siinset elanikkonda. Ta tõi palju andmeid mõisamajanduse kohta, lastes neid muidugi mõisnike huvides paista.

Esimene lugemine jätkus 7. augustil, kus sõna võtsid J. Seljamaa (Tööerakond), J. Reinthal (Rahvaerakond), A. Bachman (Rahvaerakond) ja J. Zimmerman (Tööerakond) kui aruandja.

J. Seljamaa märkis, et kui Asutavat Kogu valiti, oli rahval kaks põhinõuet:

1) iseseisvuse kindlustamine, 2) maareform. Nüüd ei tohi Asutav Kogu viivitada, maaseadus tuleb vastu võtta ja maareform läbi viia. Tasuta ei võiks mõisnikelt maad ja vara ära võtta, sest sellega minnakse vastuollu rahvusvaheliselt tunnustatud õigusnormidega ja satutakse lääneriikide blokaadi alla. Eesti riigi saatus on aga praegu kallim kui ühe või teise erakonna vaatenurk antud küsimusele.

J. Reinthal, kooskõlas Rahvaerakonna üldseisukohtadega, kutsus Asutavat Kogu ettevaatlikkusele. Ta ütles: “Julgus on see, kui keegi teeb uuendusi oma naha ja tasku peal, kui aga teised peavad seejuures vastutama ja valu tundma, siis on see häbematus, ... hingeline huligaansus.” Pole vaja vaielda selle üle, kas maasaajale anda maa praegu põlisele rendile või lubada see ära osta, selle küsimuse otsustavad hiljem põllumehed ise ära. Pole kahtlust, et maasaaja tahab talle antud maad välja osta, nii nagu seda tegid omal ajal päristalude pidajad.

A. Bachman seletas veel kord üle, et Rahvaerakond ei taha maaseaduse vastuvõtmist venitada, kuigi erakond pani ette teha eelnõu arutamises ühe kuu pikkune vaheaeg. Ta viitas sellele, et arutatav projekt on kahe vasakpoolse partei poolt välja töötatud, Rahvaerakonna ettepanekud on aga komisjon tagasi lükanud.

J. Zimmerman selgitas, miks eelnõus peeti kinni 150 tiinu suurusest põllupinnast kui kriteeriummäärast. See oli rüütlimõisa suuruse piirmäär. Kellel sellest määrast vähem põldu oli, seda loeti maaüksuse (Landstelle) omanikuks, mitte mõisnikuks. Maapäeval oli vaid mõisnikel hääleõigus. Järelikult maaüksuse omanikud Eestimaad ei valitsenud ja see andis õiguse neid ja nende maid mitte puutada. Kirikumõisatest oli antud kriteeriummäärast suurem vaid Kursi kirikumõis (180 tiinu põldu).

Edasi käsitles J. Zimmerman *negotiorum gestores*'e küsimust. Tema arvates on sellised isikud mõisate ülevõtmise perioodil vajalikud ja nad peavad vastutama, et mõisavara laiali ei kantaks. Veel teatas ta, et võõrandatava maa keskmine maksumus on arvutuste kohaselt 41 rbl. tiinu eest.

Aruandja toonitas veel kord, et väiketootmine ei jää suurtootmisele alla. Vilja võidakse suurmajandites küll rohkem saada, kuid loomakasvatussaadusi toodab talu suhteliselt rohkem kui mõis. Arutelus kerkis üles ka popsiküsimus. J. Zimmerman ei pidanud õigeaks, et popsile talumaad antaks, ka tema peaks maad saama mõisa jagamisel.

Lõpuks märkis ettekandja, et maaseaduse komisjoni tööst ei ole osa võtnud Kristlik Rahvaerakond. Nad olevat kõigea rahul, kui täidetakse üks tingimus, s.o. kirikumaade eest tasumine.

Sellea oli maaseaduse esimene lugemine lõppenud. Teine lugemine algas kahe nädala pärast, 21. augustil.